

Politieke participatie van partijmilitanten

door Kris DESCHOUWER

Hoofddocent in de Politieke Wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel

en Marina OPSOMER

Navorser van het Fonds voor Kollektief en Fundamenteel Onderzoek, verbonden aan het Centrum voor Politicologie van de VUB

I. Probleemstelling

Er is bijzonder weinig bekend over de aard en de vorm van de politieke participatie van partijmilitanten in België. De reden daarvoor is heel eenvoudig: er is nauwelijks onderzoek naar verricht. Dat is helemaal geen uitzonderlijke situatie. Buitenlands onderzoek terzake bestaat, maar is ook schaars en verspreid, en overstijgt vaak niet het - overigens nodige en verdienstelijke - zoeken naar bruikbare concepten en methoden. Voor België bestaat er goed en bijzonder boeiend recent onderzoek naar de participatie van ECOLO- en AGALEV-militanten.¹

Wie dus zicht wil krijgen op het militantisme in België, moet terzake zelf veldwerk gaan verrichten. Het Fonds voor Kollektief en Fundamenteel Onderzoek (FKFO) financiert op dit ogenblik een onderzoeksproject in dit verband, waarvoor de rapportering voorzien is op het einde van 1993. Het is dat onderzoek - althans de uitgangspunten ervan - dat we hier even willen toelichten en bespreken.

De basishypothese, die aan de origine van het onderzoek ligt, is zeer algemeen. Het wil kijken of er inderdaad zoiets bestaat als 'de crisis van het militantisme'.² Daarmee wordt bedoeld dat er een toenemende moeilijkheid is voor partijen (en voor andere organisaties) om een trouwe en blijvende participatie van actieve leden te genereren. Voor politieke partijen in het bijzonder slaat ook de aanduiding 'decline of parties' onder meer op dit verschijnsel.³

Beide termen zijn aantrekkelijk, maar daardoor ook gevaarlijk. Zij poneren duidelijk een teloorgang, het verdwijnen van zaken zoals partijpolitieke trouw, politieke en electorale stabiliteit, trouwe en actieve militanten, die er dus vroeger wel waren. Daarbij rijst er vooral een methodologisch probleem. Over de heden-

(1) H. KITSCHOLT, *The logics of party formation. Ecological parties in Belgium and Germany*. Ithaca/London, 1989.

(2) Zie bijvoorbeeld S. HELLEMANS, *De strijd om de moderniteit*. Leuven, 1990, p. 207 e.v.

(3) Zie bijvoorbeeld L. MAISEL en J. COOPER (eds), *Political parties: development and decay*, London, 1978;

K. LAWSON en P. MERKL (eds), *When parties fail*. Princeton, 1988;
M. WATTENBERG, *The decline of American political parties 1952-1980*. Cambridge, 1984.

daagse evoluties bestaat er flink wat onderzoek, zijn er vele empirische gegevens beschikbaar. Over het verleden, ook al gaat het hier maar om een paar decennia, is niet eenzelfde soort materiaal beschikbaar. Wanneer dan een goed klinkend concept als 'decline of parties' opduikt, wordt de verleiding erg groot om de vandaag verzamelde gegevens te gaan interpreteren als een illustratie van de vermoede teloorgang. Het verleden wordt dan gereconstrueerd - bewust of onbewust - om de onderzoeksresultaten zinvol te kunnen duiden, en om ze te kunnen kaderen in bestaande theorieën over aanverwante maatschappelijke en politieke gebeurtenissen. De idee dat het verleden 'teloorgaat' is overigens altijd een handig en derhalve vaak gebruikte stijfiguur om contemporaine gebeurtenissen te duiden. Zij is reeds in gebruik sinds de val van het Romeinse Rijk.

De idee van de teloorgang van de partijen gaat er vooral van uit dat partijen moeite hebben met het blijvend kanaliseren van de inputprocessen in de politiek. Indicatoren ervoor zijn een toenemende electorale volatiliteit, toenemende kwetsbaarheid van traditionele partijen en dus stijgend succes van alternatieve partijen, en ook toenemend succes van alternatieve kanalen van politieke participatie, wat ook tot uiting komt in de veelheid van nieuwe sociale bewegingen. Het valt wel op dat de term 'decline' nooit gehanteerd wordt wanneer er naar de outputfuncties van partijen gekeken wordt. Daar zou men dan eerder van een verhoging van invloed kunnen gewagen. Dat ondergraaft meteen wel de algemene idee van teloorgang, en vraagt eerder om het duiden en verklaren van een verandering.

De idee van 'decline' of van een crisis van het militantisme suggereert in de eerste plaats een kwantitatieve evolutie: er is een daling van het aantal trouwe en actieve militanten. Nochtans is er meer aan de hand, en vraagt een beschrijving en een analyse van de veranderingen in partijpolitieke participatie om een meerdimensionele benadering. Wij zullen in het onderzoek vier dimensies van het lidmaatschap van partijen onderzoeken, waarbij we ervan uitgaan dat die zo goed als onafhankelijk van elkaar kunnen variëren, al zullen er wel onderlinge verbanden als hypothesen naar voor geschoven worden. Die vier dimensies zijn: aantal, intensiteit, soort en stabiliteit.

II. De ledenaantallen

Om te achterhalen in welke richting de ledenaantallen van politieke partijen evolueren, moet er eerst een goede meeteenheid terzake zijn. Dat is minder eenvoudig dan het lijkt. De vraag die voorligt is immers of er in het algemeen minder mensen lid zijn van partijen. Bewegingen van absolute ledenaantallen per partij zijn daarvoor geen goede indicator, want die geven tegelijk ook de evoluerende sterkte van die ene partij aan. Als leden de ene partij verlaten, om zich bij een andere aan te sluiten, is er geen afname van ledenaantallen. Een andere - ook vaak gebruikte indicator - is de organisatiegraad, of het aantal leden van een partij als proportie van haar aantal kiezers. De zwakte van die maat is dat de noemer ervan niet stabiel is. De organisatiegraad van een partij zal bijvoorbeeld altijd stijgen na een electorale nederlaag.

Katz, Mair e.a.⁴ stellen voor om als meeteenheid het aantal leden te delen door het totaal aantal kiezers. Dat geeft een maat (L/K) die vergelijkbaar is tussen partijen onderling binnen een land, en die ook internationale vergelijking toelaat.

(4) R. KATZ, P. MAIR, e.a., *The Membership of Political Parties in European Democracies, 1960-1990. European Journal for Political Research*, 1992, vol 22, pp. 329-345.

De som van de scores per partij geeft immers een gestandaardiseerde aanduiding van de ledenaantallen in het land als geheel. Onderzoek naar ledenaantallen in 10 landen voor de periode 1960-1989 toont aan dat de ledenaantallen globaal een neerwaartse trend vertonen. De waarde van L/K gaat van 14.6% in 1960 naar 10.5% op het einde van jaren tachtig. Ruim een kwart van de leden gaat dus verloren. Er zijn evenwel variaties tussen landen. In West-Duitsland (van 2.5% naar 4.2%) en in België (van 8.0% naar 8.6%) is er een lichte stijging van de L/K-waarde, terwijl er in de andere landen een daling is, gaande van een zeer kleine daling in Zweden (van 22% tot 21.2%) tot de vrij spectaculaire neergang in Denemarken (van 21.1% naar 6.5%).

Voor België stellen we dus een lichte stijging vast, die zelfs nog wat onderschat is. De ledenaantallen van enkele kleinere partijen (FDF, RW, Vlaams Blok) zijn in deze berekening niet opgenomen. Tabel I hieronder geeft het detail per partij. Daaruit blijkt alvast dat de nieuwe partijen uit de jaren zestig er nog wel in slagen leden aan te trekken, doch dat dit in de jaren tachtig voor de Groenen niet langer lukt.

TABEL I

De ledenaantallen van de Belgische partijen (absoluut aantal gedeeld door het totaal aantal kiezers) voor de periode 1960-1991

	CVP	PSC	BSP	PSB	PVV	PRL	VU	ECO	AGA	KP	TOT
1961	3.6		3.4		0.8		0.0			0.2	8.0
1965	2.3		3.5		1.5		0.2			0.2	7.7
1968	2.0	0.5	3.5		1.7		0.4			0.2	8.3
1971	1.7	0.8	4.0		1.1		0.7			0.2	8.4
1974	1.9	0.8	4.2		0.6	0.7	0.8			0.2	9.4
1977	2.0	1.0	4.0		0.9	0.6	0.8			0.2	9.6
1978	1.9	0.9	1.7	2.3	0.9	0.7	0.8			0.2	9.7
1981	1.8	0.8	1.7	2.4	0.9	0.7	0.7			0.2	9.4
1985	1.7	0.6	1.5	2.0	1.0	1.0	0.7	0.0	0.0	0.1	8.9
1987	2.0	0.6	1.5	2.1	1.1	1.1	0.7	0.0	0.0	0.1	9.3
1991*	1.8	0.6	1.4	2.2	1.0	0.7	0.6	0.0	0.0	-	8.6

(*) De cijfers voor 1991 zijn de laatst beschikbare ledenaantallen (1989 of 1990) gedeeld door het aantal kiezers in 1991

III. De intensiteit van het lidmaatschap

De intensiteit van het lidmaatschap geeft aan in welke mate de leden participeren. Duverger⁵ stelde dit voor als drie concentrische cirkels, met de kiezers in de buitenste ring, daarbinnen de sympathisanten, en in de binnenste cirkel de militanten. De intensiteit van het lidmaatschap kan ook de mate van militantisme genoemd worden. Van leden die enkel hun lidgeld betalen, kan men niet zeggen dat ze intens participeren. Die intensiteit neemt toe naarmate ze aan meer partijactiviteiten deelnemen: algemene vergaderingen, polls, meetings, electorale campagnes, feesten.

(5) M. DUVERGER, *Les partis politiques*. Paris, 1976, pp. 151-152.

De intensiteit staat in principe los van het aantal leden. Een daling van het aantal kan gepaard gaan met een afname van de intensiteit, maar eveneens met een toename ervan, in die zin dat de overblijvende leden precies de meer intens participerende leden zijn.

Die bewegingen en partijen die als de uitdagers van de traditionele politieke orde worden beschouwd⁶, stellen het gebrek aan reële participatiemogelijkheden daarin in vraag. Zij storen zich aan organisaties en structuren die geen ruimte bieden aan het individuele lid om echt inhoudelijk een woordje mee te spreken. Er is dus sinds de jaren zestig alvast een groep mensen die de wens uitspreken om intenser te participeren. Het gaat om de jongere en hoger geschoolde generaties, die volwassen werden in de jaren zestig.⁷

Dat het meer is dan een wens, blijkt alvast uit diverse onderzoeken. Huyse⁸ stelt een vrij grote politieke non-participatie vast, die echter bij de stedelingen en bij de hoger geschoolden gecombineerd wordt met een intense betrokkenheid bij het politieke gebeuren, en een negatieve beoordeling van de klassieke structuren voor politieke participatie (partijen en beroepsorganisaties). Dat laatste noemt Huyse haast profetisch "het symptoom van de crisis van morgen".⁹ Cleymans¹⁰, die zich steunt op het GLOPO-onderzoek van 1975, zoekt naar verschillen in intensiteit van de algemene politieke participatie tussen de aanhangers van verschillende partijen. Zij vindt dat die partijen die een grotere proportie jonge hooggeschoolden tot hun achterban kunnen rekenen, participanten hebben die intenser bij diverse aspecten van het politieke leven betrokken zijn. Het gaat - uiteraard niet toevallig - om de nieuwe partijen: VU, RW en FDF. De onderzoeken bij de Groenen tenslotte¹¹ tonen ook duidelijk aan dat de participatie in deze partijen zeer intens is, terwijl de participanten een heel bijzondere groep zijn: jong en hoger geschoold.

Wat de intensiteit van de participatie betreft, kan er dus niet zomaar uitgegaan worden van een negatieve trend. Er is in elk geval een groep die intenser participeert, en die daarvoor zelf nieuwsoortige kanalen gecreëerd heeft. Het zijn de nieuwe sociale bewegingen en de nieuwe politieke partijen. In elk geval moet onderzoek hier bewust zoeken naar verschillen tussen generaties, en naar de impact van nieuwe sociale bewegingen op de partijpolitieke participatie en vice versa.

IV. De aard van de participatie

Variaties in de aard van de participatie in organisaties in het algemeen, en in partijen in het bijzonder, hebben te maken met het soort ruilrelatie die er tussen het lid en de partij bestaat. Wat is de oriëntatie van het lid, en welke zijn de sanc-

(6) R. DALTON en M. KUECHLER (eds), *Challenging the political order. New social and political movements in Western democracies*. Cambridge, 1990.

(7) R. INGLEHART, *The silent revolution. Changing values and political styles among Western publics*. Princeton, 1977.

(8) L. HUYSE, *De niet-aanwezige staatsburger. De politieke apathie sociologisch in kaart gebracht*. Antwerpen, 1969.

(9) L. HUYSE, o.c., p. 127.

(10) A. CLEYMANS, De niet-aanwezige burger midden de jaren zeventig. *Res Publica*, 1985, pp. 125-140.

(11) H. KITSCHOLT, o.c.

tionerings- en beloningsmechanismen die de partij ter beschikking heeft om de leden aan te trekken en te behouden?¹²

Er zijn in dat verband een hele reeks interessante typologieën ontwikkeld¹³, doch de meest algemene en meest algemeen bruikbare lijkt ons nog steeds de sanctietypologie van Parsons.¹⁴ Vertaald naar partijen toe¹⁵ betekent dit dat er een onderscheid kan gemaakt worden tussen participatie omwille van materiële (individualiseerbare of selectieve) beloningen, participatie omwille van de waarden of de ideologie van de partij en participatie omwille van gevoelens van sociale verbondenheid met de andere participanten. De eerste twee zijn voor partijmilitanten uitvoerig besproken, terwijl het laatste enigszins verwaarloosd is geworden.

De vraag die hier kan gesteld worden, is of ideologische participatie afneemt. Dat is de idee die geassocieerd wordt met de algemene teneur van de 'decline of parties'. De partijleden zouden alsmat minder 'leden' en steeds meer 'klanten' worden, onder meer juist omdat de ideologische bagage van de partijen zelf zou vervagen. Heeft de hedendaagse militant dan eerder materiële beloningen nodig (bijvoorbeeld mandaten) om te participeren? En zijn er variaties tussen partijen? Hebben de traditionele partijen meer 'careerists' onder hun militanten, terwijl de nieuwe partijen meer 'believers' hebben?¹⁶ En hoe groot is het belang van de sociale gemeenschap waarmee de militant zich associeert wanneer hij in een politieke partij actief is?

V. De stabiliteit van de participatie

De stabiliteit van de participatie heeft betrekking op de duur ervan. Als de stabiliteit laag is, blijven de participanten slechts voor korte tijd en is - indien de aantallen dezelfde blijven - de 'turnover' erg groot. Dit heeft te maken met de mate waarin de partij die dingen kan bieden die de participanten verwachten. Een niet-congruente ruilrelatie¹⁷ tussen leden en organisaties leidt tot moeilijkheden om de leden aan te trekken en vooral om ze te houden. Indien de leden om ideologische redenen aansluiten, verwachten zij ideologische rechtlijnigheid en het realiseren van het doel; indien zij aansluiten met de hoop op het verkrijgen van selectieve voordelen, dan moeten die beloningen geleverd kunnen worden.

Kitschelt¹⁸ stelt vast dat bij de Groenen de stabiliteit van de participatie zeer

(12) A. ETZIONI, *A comparative analysis of complex organizations*. New York, 1975.

(13) A. ETZIONI, *o.c.*;

P. CLARK en J. WILSON, Incentive systems; a theory of organizations. *Administrative Science Quarterly*, 1961, pp. 129-166;

A. PANEBIANCO, *Political parties: organization and power*. New York, 1988, p. 21 e.v.;

H. KITSCHOLT, *o.c.*, p. 98 e.v.

(14) T. PARSONS, On the concept of political power, in: *o.c. Politics and social structure*. New York, 1969, pp. 352-404.

(15) K. DESCHOUWER, *Politieke partijen in België*, Antwerpen, 1987, p. 55 e.v.;

K. DESCHOUWER, Patterns of participation and competition in Belgium, in: P. MAIR en G. SMITH, *Understanding party system change in Western Europe*. London, 1990, pp. 28-41.

(16) A. PANEBIANCO, *o.c.*, p. 25.

(17) A. ETZIONI, *o.c.*

(18) H. KITSCHOLT, *o.c.*, p. 133.

gering is. Daar zijn diverse verklaringen voor mogelijk. Zo is er de discrepantie tussen de hoge ideologische verwachtingen bij de aansluiting, en de traagheid waarmee er eventuele resultaten geboekt worden. Er is bij de Groenen ook weinig of geen mogelijkheid om selectieve beloningen te geven, wat - zo blijkt uit ouder onderzoek¹⁹ - een goed middel is om participanten te behouden, nadat ze uit louter ideologische overwegingen zijn toegetreden. En tenslotte weten we uit de organisatietheorie dat ideologische participatie in elk geval de minst stabiele is, omdat zij de leiding van de organisatie slechts een zeer geringe vrijheid geeft om eventueel van het vooropgezette doel af te wijken.²⁰ Betaalde participatie daarentegen - zo stelden ook Weber²¹ en Michels²² reeds vast - stabiliseert de organisatie.

En hoe stabiel is de participatie van diegenen die om associatieve redenen deelnemen? Allicht bevindt die zich tussen de labiliteit van de ideologische participatie en de stabiliteit van de meer utilitaire participatie.

Indien ideologische participatie een geringe stabiliteit oplevert, dan rijst toch zeer de vraag of de participatie in het verleden dan wel zo ideologisch was. Zeker voor België kan men vaststellen dat de trouw aan de partij relatief groot was, welke compromissen er door de elites ook gesloten werden. Huysse heeft duidelijk aangetoond hoe deze passiviteit hand in hand gaat met de goede werking van de pacificatiedemocratie.²³ Besteedt men bij het bestuderen van de aard van de politieke participatie in het verleden niet teveel aandacht aan de retoriek van de elites? Deze spreken inderdaad ideologische taal. Doch misschien moet er ter verklaring voor de passieve trouw aan de basis meer aandacht geschonken worden aan de sociaal-integratieve rol die de partijen (en de zuilorganisaties) vervulden. De afname van de stabiliteit zou dan door een afgenomen groepsverbondenheid kunnen verklaard worden, en door precies een toename van de ideologische participatie.

VI. Besluit

Daarmee zijn vele vragen opgeroepen, en weinig of geen antwoorden geboden. Dat was ook de bedoeling. De vragen moeten door het onderzoek kunnen beantwoord worden, of althans toch een deel ervan. Het is de bedoeling om via een schriftelijke bevraging bij een ruim staal van partijleden zicht te krijgen op de aard en de vorm van de partijpolitieke participatie. Daarbij verwachten we uiteraard geen eenduidige globale trend. Evoluties zullen verschillend zijn bij diverse bevolkingsgroepen, en aangezien de verschillende bevolkingsgroepen zich niet toevallig over het partijlandschap spreiden, zullen er ook verschillen per partij kunnen vastgesteld worden.

Een probleem is wel dat de theorieën over de evoluties van de partijen, waarop wij hier onze werkhypothesen baseren, uitgaan van een generatie-effect: de na-

(19) M. CONWAY en F. FEIGERT, Motivation, incentive systems, and the political party organization. *American Political Science Review*, 1968, pp. 1159-1173.

(20) Zie hier vooral N. LUHMANN, *Funktionen und Folgen formaler Organisation*. Berlin, 1964.

(21) M. WEBER, *The theory of social and economical organization*. New York, 1947.

(22) R. MICHELS, *Zur Soziologie des Parteiwesens*. Stuttgart, 1912.

(23) L. HUYSE, *Passiviteit, pacificatie en verzuijing in de Belgische politiek*. Antwerpen, 1971.

oorlogse generatie zou anders participeren dan de oudere generaties. Met de tijdsopname die wij met dit onderzoek zullen maken, kan dat eigenlijk niet getoetst worden. Verschillen naar leeftijd kunnen gewoon ook leeftijdseffecten zijn. De vermoedens dat er generatie-effecten in het spel zijn, worden echter mede gevoed door de resultaten van zowat al het onderzoek dat peilt naar evoluties in waarden en opinies. Om helemaal zeker te zijn, zal de bevraging van de partijleden echter wel op regelmatige tijdstippen moeten worden overgedaan.

Summary: Party activism in Belgium

The generally accepted idea of the "decline of parties" leads to an obvious assumption on the evolution of party activism: it must be declining. There is however only little empirical research on this topic. We conduct a survey among party members in Belgium, in order to test the decline hypothesis. Four dimensions of membership will be measured: the numbers, the intensity of participation, the kind of participation (motivation and incentives) and the turnover.